Български език / Bulgarian Language 72 (2025), 2, 27–36
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372

doi: 10.47810/BL.72.25.02.03

ЛЕКСЕМАТА *САЖЀН* В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Калина Мичева-Пейчева
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
k.micheva@gmail.com

Проучването проследява произхода и разпространението на лексемата *сажѐн* от старобългарски до днес. Според съвременните речници тази лексема е заемка от руски. Всъщност тя съществува в старобългарски с друг фонетичен облик, който отговаря на законите на българския език. Открива се в текста на Апостола и в апокрифна молитва от XV в. С разпространението на печатните богослужебни книги на черковнославянски през Възраждането тази лексема е изместена от руския наследник на общославянската дума. Диалектните варианти са наследници на старобългарската лексема и не могат да се представят в речникова статия за *сажѐн* като руска заемка.

Ключови думи: мерки за дължина; Деянията на апостолите; старобългарски език; апокрифна молитва

THE LEXEME *САЖЀН* IN THE HISTORY OF THE BULGARIAN LANGUAGE

Kalina Micheva-Peycheva
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
k.micheva@gmail.com

This study traces the origin and distribution of the lexeme *сажен* from the Old Bulgarian period to the present day. Although modern dictionaries classify this lexeme as a borrowing from Russian, it was already attested in Old Bulgarian in a phonetic form consistent with the language’s phonological rules. The lexeme appears in the *Apostle* and in a fifteenth-century apocryphal prayer. During the Bulgarian National Revival, the widespread circulation of printed liturgical books in Church Slavonic contributed to the gradual replacement of the native form by the Russian variant of this common Slavic word. However, dialectal variants preserve the original Old Bulgarian form, and therefore should not be classified as Russian loanwords in dictionary entries for *сажен.*

Keywords: measures of length; *Acts of the Apostles*; Old Bulgarian language; apocryphal prayers

1. Въведение

В историята на цивилизацията мерките за дължина заемат важно място, тъй като са свързани с движението на хората в пространството и осигуряват възможност за по-точно определяне на различни локации. Със сигурност още от древността в човешките общности са съществували различни начини за измерване на дължина и разстояние. Колкото и оскъдни да са данните за далечни епохи, според историческата метрология първите мерки са се съотнасяли с човека – с неговата педя, длан, крачка, лакът и др. (Коен/Koen 2014). Разбира се, те са били субективни, но постепенно са се оформили средни стойности, които са задоволявали тогавашните потребности от точност. В историята на българския книжовен език също са засвидетелствани названия на такива мерки за дължина – още от старобългарския език и до днес.

В това проучване ще проследим появата и различните реализации на една по-рядка лексема – *сажѐн*, която също спада към групата на „човешките“ мерки за дължина, но не е с прозрачна семантика за неспециалистите.

В *Речника на съвременния български език* (онлайн) *сажѐн* се определя като руска заемка с 2 значения: **1.** Стара руска мерна единица за дължина, равна на 2,1336 метра и приблизително на 3 аршина, която се използва до въвеждане на метрическата система. *Височината на Черен връх, установена от руските измервания, е 1071,1 сажена или 2285,7 метра*. П. Делирадев. **2.** Морски сажен. *В началото водата беше дълбока един сажен, но по-нататък се колебаеше от 12 до 5 и дори до 2 сажена*. М. Атанасова. (РБЕ онлайн/RBE online https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/сажен).

В същото време в речниковата статия за тази дума в *Речника на българския език* се дава и пример от народна песен от *Сборника с български народни песни* на Братя Миладинови: *И станали до триста момчина, / отвориили големо бунище, / триста сажни беше во глобина, / сто и петдесет беше во ширина*. Посочва се и диалектна форма за мн.ч. *сажни*.

В Речника на Н. Геров, както и в *Българския етимологичен речник* се изброяват и други диалектни варианти: *съжен*, *стъжен*, *стънжен*, *стажен* (Геров/Gerov, 5 1904; БЕР/BER, 7 2010: 657–658). Възможно ли е руска заемка да има толкова много диалектни варианти, след като е проникнала в българския език по писмен път? Диахронното проучване би ни помогнало да отговорим на този въпрос.

2. Лексемата *сажѐн* в средновековни български ръкописи

В старобългарските класически паметници от IX–XI в. сѧжьнь – старобългарското съответствие на лексемата *сажѐн* – не е засвидетелствано. Като мерки за дължина в тях се използват пѧдь ‘педя’, лакъть ‘лакът’, попьрищє ‘поприще’ и врьжєниѥ ‘хвърлей’, както и заемката от гръцки стадии (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1999, 2009). Н. Елкина в изследването си на библейските мерки за дължина и тяхното отражение върху руския език споменава още **длань, прьстъ, стопа, врьвь**, които нямат значение на мерки за дължина в запазените старобългарски ръкописи от IX–XI в. (Елкина/Elkina 2012).

Основната причина за отсъствието на **сѫжьнь** от старобългарските класически паметници е липсата на съхранен пълен текст на библейската новозаветна книга Апостол с деянията и посланията на светите апостоли. Именно в Апостола според историците на текста в Деяния, гл. 27. 28 последователно се открива лексемата **сѫжьнь**. В единствения старобългарски Апостол – Енинския – от X век е засвидетелстван най-ранният Кирило-Методиев превод на Изборния апостол. Паметникът съдържа апостолски четива от времето на 35-ата неделя след Петдесетница до вечернята на Велика събота и от 1 септември до 3 октомври, деня на св. Дионисий Ареопагит, тоест без Деяния, гл. 27. 28 (Мирчев, Кодов/Mirchev, Kodov 1965; Христова-Шомова, Миклас, Йорданов/Hristova-Shomova, Miklas, Yordanov 2022). В по-късни преписи на Апостола обаче тази част е налична. В Драготиния апостол от XII–XIII в., един от малкото ранни апостоли с пълен текст, вероятно преславска редакция на Кирило-Методиевия превод, откриваме следния текст:

изьмѣрьше глѫбинѫ и ѡбрѣтошѫ сѫжeнеи еі҃ Деяния 27.28 (Христова-Шомова, Петков/Hristova-Shomova, Petkov 2019).

Ръкописът е еднnetworkюсов, само с голяма носовка, така че изписването **сѫжен** отговаря на старобългарското **сѫжень**. В Срумишкия апостол от XIII в. в същия контекст е засвидетелствана лексемата **сѫжьнь** (Блахова, Хауптова/Blahova, Hauptova 1990). В Охридския апостол тази част липсва (Кульбакин/Kul'bakin 1907). Детайлното изследване на И. Христова-Шомова на служебния Апостол в славянската ръкописна традиция установява, че лексемата *сажѐн* няма лексикални варианти в Апостола, както и гръцката дума ὀργυιά, която превежда (Христова-Шомова/Hristova-Shomova 2004). В Речника на Фр. Миклошич под заглавна дума **сѫжьнь** са дадени примерът от Деяния 27.28, както и варианти на лексемата от други текстове: **сѫжень, сежень, сьжень, сажень** (Miklosich 1862: 975). Текстологичните проучвания на Апостола показват, че в старобългарския език е съществувала лексемата **сѫжьнь**.

Косвено доказателство за истинността на това твърдение е фактът, че лексемата се открива и в Архивския хронограф, руски ръкописен сборник от XV в., който е препис на българска историческа компилация от X век. А именно:

глоубнна же є҆го саженъ •м҃• Архивски хронограф 5[1].

В надслова към една от частите на сборника се споменава името на Григорий презвитер като преводач и съставител на ръкописа от времето на цар Симеон:

Книги на Божия Стар завет, разкриващи образите на Новия завет, които са истинни, преведени от гръцки език на славянски при българския княз Симеон, син на Борис, от Григорий, презвитер мних на всички църковници на Българските църкви, по заповед на същия книголюбец княз Симеон, по-добре да се нарече боголюбец.

Лексемата е съхранена и в текста на една апокрифна молитва от XV в., по-точно от ръкописен Часослов от Йерусалим от 1479/1489 г. под номер *LGOPI № 22* от Православната патриаршия в Йерусалим. Текстът е публикуван за първи път от Н. Овчаров. Авторът благодари на Кл. Иванова за предоставените микрофилми на ръкописа и успява да го датира точно по една приписка (Овчаров/Ovcharov 1998).

По жанр този текст може да се определи като повествователно заклинание, тъй като съдържа разказ за „срещата на Иисус с уроките“ и заклинание срещу злите сили. В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер/Shniter 2001). Повествователното заклинание, какъвто е текстът от XV в., според тази класификация е предикативно, с апокрифни елементи, неканонично, но не е молитвено по форма, тоест не притежава евхемност.

Текстът на Молитвата срещу уроки в оригинал е следният:

млтва ѿ оуроци

в име ѡ҃ца и с҃на и с҃таго д҃ха. идеше і҃с х҃с и сретоше его оуроци. и гл҃аше имь камо идѣте оуроци и рекоше кь немоу идѣемо вь дѡⷨ. да аще видымо дрѣво добро и високѡ да исьхнеть да аще оуꙁьꙁꙁримо на гороу лѣпоу и высѡкоу да распаⷣнет се. да аще оуꙁꙁримо вь гльбыноу морскоую да исекнеⷮ. да аще оуꙁримо на дѣте добре и лѣпо да оувѣнеⷮ. и реⷱ҃ имь і҃с. да не идете тамо нь идѣте вь ꙁемлю е҃і сьжьнь. и деⷤ дѣтищꙋ млаⷣꙋ колакь не печет се и тоу прѣбываите женсци оуроци. и моужсци оуроци. дѣтинсци оуроци. исхоⷣ с҃лнцоу оуроци ѡбѣⷣныи оуроци. полꙋдньны ꙋроци вь ꙁахѡⷣ с҃лнца оуроци. веⷱрныи ꙋроци, соумрачніи оуроци. вѣтрьныи оуроци. Раꙁыдѣте се оуроци. и растаите еⷭ҃ оуроци. ѿ раба б҃жіа им[ѣ] р[ѣкь]. ꙗко плѣнь по ꙁемли. ꙗко пена по водꙋ. ꙗко терско сѣме по ꙁемлю сканете оуроци. ꙗко листіе ѿ дрѣвьса ѡтидѣте оуроци и де же пѣⷮли не поють. и ѱы не лаюⷮ. поидѣте вь поустіе гори и деⷤ мт.. идѣте тоу своемꙋмо прѣбываите до кончаніа вѣка аминь.

Лексемата **сьжьнь** е засвидетелствана като графична дума с три малки ера. Като изключим окончанието за родителен падеж мн.ч., можем да предположим, че в този безюсов едноеров ръкопис с първите два ера се отбелязва звукът [е], получен от фонетичното развитие на малката носовка и силния ер: сѧжьнь > сєжєнь, записано като сьжьнь. Лексемата е запазила значението си на мярка за дължина, по-конкретно за дълбочина, както е и в Деяния 27.28. Тя е употребена в контекст, който изгражда образа на мястото, където Господ изпраща уроките, за да не вредят на хората и природата. Преди всичко това място е дълбоко под земята – на 50 сажена; тъкмо с тази мярка се очертават границите на пространството, което трябва да задържи нечистите същества и да ги лиши от достъп до добрите дървета, планини, морета и деца.

Още един детайл характеризира този топос – там, където не се пече колак на малко дете, тоест там, където няма деца и не се изпълняват ритуалите на традиционната култура за тяхното израстване живи и здрави. Образът се разширява: мястото е лишено от всякакъв живот – където петли не пеят и псета не лаят, в пусти гори. Така картината на пълното обезживяване започва с 50 сажена под земята и постепенно се конкретизира. Следователно в този текст лексемата *сєжєнь е част от един синкретичен образ, като изразът „50 сажена под земята“ има книжовен произход, а останалите изрази се съотнасят с народната култура и фолклор. Точно това преплитане на културни кодове е характерно за много от апокрифните молитви и има своето обяснение във функциите, произхода и разпространението на тези текстове в средновековната българска книжнина.

От гледна точка на нашето проучване трябва да потвърдим, че през XV в. в книжовния български език съществува лексема сєжєнь.

3. Произход на лексемата *сажѐн*

Съответствия на лексемата *сажѐн* се срещат във всички славянски езици: руски *са́же́нь*, украински *са́жень*, сърбохърватски *сѐжа̑њ*, словенски *sę́ženj*, старочешки *sažeň*, чешки *sáh*, словашки *siaha*, полски *sążeń* (Фасмер онлайн/Vasmer online; БЕР/BER, 7 2010: 657–658). Те произлизат от праславянския корен *sęgъ, сроден със староиндийски и староперсийски форми със значение ‘окачен, увиснал’, ‘опрял се, долепнал’ (БЕР/BER, 6 2002: 576). В старобългарски от този корен са запазени глаголите: досѧщи, досєгѫ; присѧгнѫти, присєгнѫ ‘докосна, допра, като протегна ръка’ и съществителното присѧжєниѥ ‘докосване, допиране с ръка’ (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1999, 2009). Техни наследници в съвременния език са: *досягам, досегна, присягам, присегна* с основно значение ‘протягам, простирам ръка, за да стигна до нещо или до някого; докосвам’. В диалектите са запазени глаголите: *сегам*, *сегна* (Кулско, Монтанско), *сегнувам*, *сегвам* (БЕР/BER, 6 2002: 576). Както показа нашето проучване, и лексемата сѧжьнь е съществувала в старобългарски и най-често се е употребявала в текста на

Деянията на апостолите, гл. 27.28. Тя се е получила чрез първа палатализация на крайната съгласна на корена *sęg, резултатите от която са видни в повечето славянски езици, и първоначално е била вероятно със семантика, близка до тази на изходната лексема: ‘мярка за дължина, равна на разстоянието между средните пръсти на двете протегнати настрани ръце на човек’. По този начин и **сѧжьнь** се вписва в поредицата старобългарски мерки, свързани с човека.

По-нататъшният исторически развой на лексемата според фонетичните закони за деназализация на носовките и вокализация на силните ерове в старобългарски и среднобългарски води до нов фонетичен вариант: **сѧжьнь** > ***сєжєнь**. А в съвременния български език би трябвало да я открием като *сежен*. Но такава форма няма нито в книжовния език, нито в диалектите. В книжовния език тя е заменена от същата дума, но с руски фонетичен облик. Как се случва това?

4. Лексемата *сажѐн* в руския език

От праславянското **sęženь* в руски закономерно се развива лексемата *сяжень*, но по данни от руските ръкописи настъпва депалатализация на [с] и се утвърждава фонетичен облик *сажен*. В Тмутороканския каменен надпис от 1068 г. е запазена близка до старобългарската форма: **сѧжєнь**, а в Житие и хожение игумена Даниила от 1106–1108 г. вече е засвидетелствана думата *сажень* (Фасмер/Vasmer 1987). В Речника на И. И. Срезневски са представени и двете лексеми: **сѧжєнь** с пример от текста от 1068 г. и от Житие на Йоан Постник от XVI в.; *сажен* – с многобройни по-късни примери (Срезневский/Sreznevskii 1903: 908, 243–244).

При покръстването на Киевска Рус през 988 г. са пренесени всички необходими богослужебни книги на старобългарски език, за да може новопокръстените да слушат и четат Божието слово на познат славянски език. Със сигурност първите духовници в Киевска Рус използват и Апостола, в който в Деяния, гл. 27.28, е засвидетелствана лексемата **сѧжьнь**. При битуването на старобългарските ръкописи в руска среда, както и при преписването им постепенно много думи добиват руски фонетичен облик, отпадат носовките, еровете, а на тяхно място се появяват руските им застъпници. Лексемата **сѧжьнь** също е заменена с руската *сажень*. Така тя се запазва и в черковнославянския език, така я отразява и Ат. Бончев в своя речник, при това точно с употребата ѝ в Деянията на апостолите (Бончев/Bonchev 2012: 139).

5. Лексемата *сажѐн* в новобългарския език

С първите печатни книги на черковнославянски език в България се завръщат много позабравени старобългарски думи, но с руски фонетичен облик. Българската лексема *сежен* е заменена от руската *сажен* поради изключителния авторитет и широкото разпространение на печатните богослужебни книги. Българите, жадни за просвета, за собствена книжовност и самостоятелна църква, възприемат черковнославянския език като сакрален език на православното християнство, като един от стожерите на националната идентичност в годините на османското владичество.

Трябва да се спомене също, че руската лексема *сажень* е с много голямо приложение в различни области на човешката дейност: корабоплаване, строителство, търговия, земеделие и др. Възможно е при развитието на българското стопанство след Освобождението през 1878 г. руските специалисти и българите, получили образование в Русия, да са употребявали *сажѐн* в различни текстове, свързани с географията, корабоплаването и др. (виж по-горе примерите в РБЕ). Тоест тази лексема освен по книжовен път може да се е утвърдила и чрез стопанските връзки между българи и руси.

Диалектните форми *сажни* от Българските народни песни, издадени през 1861 г. от Братя Миладинови, както и *същен*, *стъжен*, *стънжен*, *стажен,* включени в Речника на Н. Геров през 1904 г., не са свързани с руската заемка *сажен*, а са наследници на старобългарската лексема **сѫжьнь** (БЕР/BER, 7 2010: 657). Рефлексите [а], [ъ] на малката носовка могат да бъдат обяснени със смесването на носовките, което според Ст. Стойков е познато на повечето български говори (Стойков/Stoykov 2002: 203–204). А вариантите с епентетично [т] П. Скок обяснява с контаминация между **растѧщи**, **растѧгѫ** и **досѧщи**, **досѧгѫ** (БЕР/BER, 7 2010: 658), които имат общ номинационен признак ‘протягане на ръцете на човека’. Семантичната близост между *досегна*, *посегна* и *протегна* е в основата на съвременния текст на Деяния на апостолите, гл. 27.28 в Библията, в който по-старата лексема *сажен* е заменена от *растег* (Библия/Bibliya 1998).

6. Заключение

Анализът на текстовете с лексемата *сажен* в историята на българския език показва, че в старобългарския език е съществувала лексема **сѫжьнь**, която е засвидетелствана в Деяния на апостолите, гл. 27.28. Откриват се нови доказателства за наличието на неин наследник **сєжєнь** в апокрифна Молитва против уроки от XV в. През Възраждането с разпространението на печатните богослужебни книги на черковнославянски език, а също и чрез стопанските връзки между българи и руси след Освобождението се утвърждава руският фонетичен облик на лексемата, а именно *сажен*. Подобен е случаят и с лексемата *княз*, руски фонетичен вариант на старобългарската **кънѧꙃь**, която се развива по законите на българския език в *кнез*, но е изместена от *княз*. За нея в Речника на българския език не е отбелязано, че е руска заемка. Българските специалисти по лексикография биха могли да помислят за единен подход и точно представяне в речниковите статии на лексеми, запазени от старобългарски, но заменени с думи с чужд фонетичен облик.

Диалектните варианти на лексемата са наследници на сѫжьнь и не би трябвало да се описват в речникова статия под заглавка *сажен*, определена като заемка от руски и неправилно изтълкувана само като руска мярка за дължина. Разбира се, това може да бъде установено само при задълбочено диахронно проучване и още веднъж доказва колко полезно е сътрудничеството между различните специалисти в Института за български език – етимолози, лексикографи, диалектолози и историци на езика.

Благодарности

Авторът изказва благодарност за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранно споразумение за безвъзмездни средства между Българската академия на науките и Румънската академия на науките.

БЕЛЕЖКА / NOTE

[1] https://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/list

ЛИТЕРАТУРА

БЕР 1971–2010: Български етимологичен речник. Т. 1–7. София, Издателство на Българската академия на науките.

Библия 1998: Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. София, Синодално издателство.

Блахова, Хауптова 1990: *Блахова, Е., З. Хауптова*. Струмички (Македонски) апостол. Кирилски споменик от XIII в. Скопје, МАНУ.

Бончев 2012: *Бончев, Ат*. Речник на църковнославянския език. Т II. София, Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Геров 1904: *Геров, Н*.Речник на българский язик: С тълкувание речити на български и руски. Ч. 5: Р–Я, Пловдив, Съгласие.

Елкина 2012: *Елкина, Н. М*. Библейские меры длины и их отражение в русском языке. – *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 1, с. 123–129. <http://www.drevnyaya.ru/vyp/stat/s1_1_12.pdf> [2.03.2025].

Коен 2014: *Коен, Д*. За предмета на историческата метрология и някои по- разпространени стари мерки за дължина и тегло в България и българските земи. – *Електронна библиотека по архивистика и документалистика.* София. <https://electronic-library.org/articles/Article_0212.html> [2.03.2025].

Кульбакин 1907: *Кульбакин, С. М.* Охридская рукопись Апостола конца XII века. – *Български старини*. Т. 3. София, издание на Археографическата комисия на Министерството на народната просвета.

Мирчев, Кодов 1965: *Мирчев, К., Хр. Кодов*. Енински Апостол: старобългарски паметник от XI век. София, Издателство на Българската академия на науките.

Овчаров 1998: *Овчаров, Н.* Няколоко слабо известни апокрифни молитви от 1497/1498 г. – *Българска етнология,* кн. 3–4, с. 81–88.

РБЕ онлайн: Речник на българския език (онлайн). <https://ibl.bas.bg/rbe/> [2.03.2025].

Срезневский 1903: *Срезневский, И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам.Том III. Р–Ѩ. Санкт-Петербург, издание ОРЯС Императорской академии наук.

Старобългарски речник 1999, 2009: Старобългарски речник. Т I (1999). Т. II (2009). София, Издателство „Валентин Траянов“.

Стойков 2002: *Стойков, Ст*. Българска диалектология. София, Издателство на Българската академия на науките.

Фасмер 1987: *Фасмер, М*. Этимологический онлайн-словарь русского языка. <https://lexicography.online/etymology/vasmer/> [2.03.2025].

Христова-Шомова 2004: *Христова-Шомова, И*. Служебният апостол в славянската ръкописна традиция. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Христова-Шомова, Петков 2019: *Христова-Шомова, И., П. Петков*. Драготин апостол. Български ръкопис от XII–XIII в. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Христова-Шомова, Миклас, Йорданов 2022: *Христова-Шомова, И., Х. Миклас, Д. Йорданов*. Енински апостол: ново издание. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Шнитер 2001: *Шнитер, М.* Молитва и магия. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Miklosich 1865: *Miklosich, Fr*. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum. Vindobonae, Braumueller.

REFERENCES

BER 1971–2010: Balgarski etimologichen rechnik. T. 1–7. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

Bibliya 1998: Bibliya, sirech knigite na Sveshtenoto pisanie na Vethiya i Noviya zavet. Sofia, Sinodalno izdatelstvo.

Blahova, Hauptova 1990: *Blahova, E., Z. Hauptova*. Strumichki (Makedonski) apostol. Kirilski spomenik ot XIII v. Skopje, MANU.

Bonchev 2012*: Bonchev, At.* Rechnik na tsarkovnoslavyanskiya ezik. T. II. Sofia, Natsionalna biblioteka “Sv. sv. Kiril i Metodiy”.

Elkina 2012: *Elkina, N. M*. Bibleiskie mery dliny i ikh otrazhenie v russkom iazyke. – *Drevniaia Rus'. Voprosy medievistiki*, 1, s. 123–129. <http://www.drevnyaya.ru/vyp/stat/s1_1_12.pdf> [2.03.2025].

Gerov 1904: *Gerov, N*. Rechnik na balgarskiy yazik: S talkuvanie rechiti na balgarski i ruski. Ch. 5: R–Ya, Plovdiv, Saglasie.

Hristova-Shomova 2004: *Hristova-Shomova, I.* Sluzhebniyat apostol v slavyanskata rakopisna traditsiya. Sofia, Univetsitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.

Hristova-Shomova, Petkov 2019: *Hristova-Shomova, I., P. Petkov*. Dragotin apostol. Balgarski rakopis ot XII–XIII v. Sofia, Univetsitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.

Hristova-Shomova, Miklas, Yordanov 2022: *Hristova-Shomova, I., H. Miklas, D. Yordanov*. Eninski apostol: novo izdanie. Sofia, Univetsitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.

Koen 2014: *Koen, D*. Za predmeta na istoricheskata metrologiya i nyakoi po-razprostraneni stari merki za dalzhina i teglo v Balgaria i balgarskite zemi. – *Elektronna biblioteka po arhivistika i dokumentalistika.* Sofia. <https://electronic-library.org/articles/Article_0212.html> [2.03.2025].

Kul'bakin 1907: *Kul'bakin, S. M*. Ohridskaia rukopis' Apostola kontsa XII veka. – *Balgarski starini*, 3. Sofia, izdanie na Arheograficheskata komisiya na Ministerstvoto na narodnata prosveta.

Miklosich 1865: *Miklosich, Fr*. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum. Vindobonae, Braumueller.

Mirchev, Kodov 1965: *Mirchev, K., Hr. Kodov*. Eninski Apostol: starobalgarski pametnik ot XI vek. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

Ovcharov 1998: *Ovcharov, N.* Nyakolko slabo izvestni apokrifni molitvi ot 1497/1498 g. – *Balgarska etnologiya*, kn. 3–4, s. 81–88.

RBE online: Rechnik na balgarskiya ezik (online). <https://ibl.bas.bg/rbe/> [2.03.2025].

Shniter 2001: *Shniter, M*. Molitva i magiya. Sofia, Univetsitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.

Sreznevskii 1903: *Sreznevskii, I. I.* Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka po pis'mennym pamiatnikam. Tom III. R–Ѩ. Sankt-Peterburg, izdanie ORIaS Imperatorskoi akademii nauk.

Starobalgarski rechnik 1999, 2009: Starobalgarski rechnik. T. I (1999). T. II (2009). Sofia, Izdatelstvo “Valentin “Trayanov”.

Stoykov 2002: *Stoykov, St*. Balgarska dialektologiya. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.

Vasmer 1987: *Vasmer, M*. Etimologicheskii onlnine-slovar' russkogo iazyka. <https://lexicography.online/etymology/vasmer/> [2.03.2025].

🖂 *Доц. д-р Калина Мичева-Пейчева*
Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

🖂 *Assoc. Prof. Dr. Kalina Micheva-Peycheva*
Department of History of Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia Bulgaria